

De kroonprins van Japan, Akihito, wandelt hier met zijn verloofde, een gewoon meisje, nou ja gewoon, in ieder geval niet een telg uit een hoogadellijk geslacht, naar een gewone tennisbaan. Deze verloving heeft in Japan een soort geestelijke aardbeving veroorzaakt. De Japanse keizers, één doorlopende dynastie, een zestigtal, „van de Goden afkomstig”, vereerd als goden, die de Japanners een enkele maal in hun leven mochten zien, bewegen zich zo maar tussen de mensen, verloven zich met gewone stervelingen; een geestelijke aardbeving.

Ik stap van Japan af en fantaseer over de gang van zaken in de wereld. De Europese wijze van leven, van denken, de Europese mode, Europese gebruiken en kunst heersen in de wereld en zullen steeds meer gaan heersen. Dat kan nog een paar eeuwen duren en dat wordt niet uit hoogmoed gezegd, neen de tekenen wijzen in die richting. Chroesjtsjev wandelt in een colbertje als Dulles, als de keizer van Japan, als mijnheer Jansen of Indiaan Jose, die in de stad is gaan wonen: En dit colbertje – confectie en maatwerk wordt tot maatconfectie – veroverd de gehele aarde en met het pak ook de hoofdinhoud der dragers. Alles wordt gladgestreken en gelijkgeschakeld. Een persoonlijkheid reageert individueel op de indrukken hem door de omstandigheden gegeven en als nu deze omstandigheden steeds gelijker worden zal het individuele reageren steeds eenvormiger worden. De wereld wordt één en al het eigene wordt museuminhoud. Krampachtig zullen een aantal miljoenen zich nog verzetten, maar zij zullen fijn gemalen worden onder de grote wagen.

Onherroepelijk. Reusachtige uitdagingen zal het Verre Oosten nog brengen; Europa zal nog veel en veel bescheiden moeten worden, zeker in Azië en Afrika, maar zij, die de bescheidenheid aan ons zullen leren zullen gekleed zijn in colbertjes, zij zullen westerse krachtinstallaties bouwen en atomen splitsen op westerse wijze. Erg is dat alleen maar voor hen die het andere hebben gekend. De wereld eindigt met een blank vel papier, zei de grote Franse dichter Baudelaire.

MENS

en Wereld

Het oude paard

En van de vele vreemde zaken in de wereld, en wel in 't bijzonder in Nederland is nog altijd de schotjesgeest. U weet het, katholieken spreken en schrijven voor katholieken en zeggen hoe goed en nodig het katholicisme is. Protestanten spreken en schrijven voor protestanten en zeggen hoe goed en nodig het protestantisme is. Humanisten enz. Mensen die geheide leden van een bepaalde politieke partij zijn, gaan naar partijvergaderingen van die partij en horen nog eens met nadruk beweren, dat zij op die partij moeten stemmen. De gelegenheden waar werkelijk kennis kan genomen worden van het standpunt van de ander zijn uiterst gering en worden vaak geschuwd, uit angst of hoogmoed. Dat deze constatering geen pleidooi is voor de, vroeger wel voorgekomen, grote debatten met wederzijdse supporters – een soort bokswedstrijden op punten – behoeft geen betoog. De spijt wordt alleen uitgedrukt, dat er, vooral in de politiek, zo weinig geluisterd wordt naar de ander en zoveel energie wordt verdaan om overtuigen nog eens te overtuigen.

Deze regels worden geschreven in het blad van het Hum. Verbond, maar de schrijver zou er wat voor geven als de kerkelijke partijen, en in 't bijzonder de A.R.-voormannen in de kolommen van M. en W. eens wilden uiteenzetten wat zij nu eigenlijk bedoelen met hun nieuwe visie op de politiek: links is vrijzinnig-protestant of humanistisch, rechts is positief christelijk.

Links regeert zonder de bijbel als richtsnoer bij het regeren, rechts doet dat wel. Er wordt hier dus openlijk en bewust aangestuurd op de herleving van de anti-these. Wij meenden, dat de coalitie in de vaderlandse geschiedenis tot stand was gekomen in en door de schoolstrijd. Deze strijd is gestreden, en is in een volledige gelijkstelling van bijzonder en open-

baar onderwijs geëindigd. Dus dan zou blijven de tegenstelling christelijk gelovig tegen vrijzinnig en humanistisch? Meent men dat nu werkelijk, in 1959? Is dit niet een hoogmoedig oordeel uitspreken over de talloze positief gelovige christenen die in andere partijen te vinden zijn? Zijn zij dan 2e rangs christenen?

En dan deze vraag, in alle rust en oprechte wil tot begrijpen gesteld: Denkt men, dat voor de talloze kleine en grote problemen, waarvoor de regeerders en de volksvertegenwoordigers staan, de bijbel een oplossing geeft? Nee, zo onnozel zijn wij niet, zal het antwoord zijn, maar de regeerders moeten uit het geloof en de bijbel de inspiratie, de geest vinden, door welke zij geleid worden bij het besturen. Akkoord. Maar dan toch individueel moet ieder mens weten, door welke bron zijn denken en handelen gevoed wordt, maar het handelen zelf kan toch niet voorgeschreven of gevonden worden. Het bewijs, dat twee mensen, twee groeperingen, beide van het bijbelse standpunt uitgaande, tot uiteenlopende politieke beslissingen komen zegt toch voldoende dat op de bijbel, op het geloof geen dusdanige politiek is te bouwen dat een rechtvaardiging van de coalitie gevonden kan worden.

Het oude paard van de coalitie, het anti-these paard wordt van stal gehaald in een wereld van straaljagers en atoomkracht. Want dit is, na aftrek van alle leuzen en propaganda, het resultaat: Nederland zal weer bestuurd worden door mensen die eeuwen terug zouden willen gaan of, indien zij dat niet willen, indien zij wel op de hoogte van de tegenwoordige problemen mede hun beslissingen willen nemen dan is de anti-these gedachte niet alleen verouderd maar ook onwaarachtig.

Zouden de jonge kiezers werkelijk nog geïmponeerd worden door dit oude paard, hinnikend van tegenzin van stal gehaald? Wij kunnen dat niet geloven. **B.**

KRITISCH ALLERLEI

Eerst even een vergissing herstellen. In een van de laatste afleveringen van ons Kritisch Allerlei hebben wij het Haagse blad „De Posthoorn” dat de opbrengst van 'n autorally bestemde om katholieke en niet-kerkelijke Hagenaars met Kerstmis een verrassing te bezorgen als een katholieke uitgave aangeduid. Het feit dat de technische verzorging van dit huis-aan-huis-orgaan aan dezelfde drukkerij is toevertrouwd die ook het Haagse katholieke dagblad „Het Binnenhof” drukt, heeft ons op een dwaalspoor gebracht. Wij bieden voor de onjuiste voorlichting die daarvan het gevolg was, graag onze oprechte verontschuldiging aan.

Intussen vernemen wij uit de brief waarin wij voor deze fout op onze vingers werden getikt, twee dingen die ons tot voldoening stemmen. Enerzijds werd ons de verzekering gegeven dat de verdeling van de f 4000 die aan pater Jelsma en dominee Lugtigheid ter hand waren gesteld ten behoeve van een kerstgave aan buitenkerkelijke gezinnen, werkelijk het beoogde resultaat heeft gehad, anderzijds blijkt er een goede kans te zijn dat voortaan bij zulke acties „Humanitas” zal worden ingeschakeld. Vooral die laatste mededeling stemt ons tot voldoening.

Gelukkig komen er uit Amerika niet alleen nare verhalen over de straf voor zwarte jongetjes die blanke meisjes zoenen, maar ook berichten, die de burger moed geven. De gouverneur van de staat Virginia, een van de die-hards in het kamp van de onverzoenlijke handhavers der kleurbarrière, is eindelijk en ten langen leste gezwicht voor de bindende uitspraak dat alle leerlingen, ongeacht hun huidskleur, op de middelbare scholen moeten worden toegelaten.

O nee, we zijn er nog niet. Waarschijnlijk hebt u in de krant de foto gezien van de negerleerling Lewis Cousins, de enige negerleerling die op de Mauryschool te Norfolk was ingeschreven. Hij zit daar moederziel alleen, temidden van hele rijen lege stoelen, daarachter in een wijde kring om hem heen, de blanke scholieren, alsof zij afstand namen van een melaatse. Maar daarvoor ligt die school dan ook in Virginia, het laatste bolwerk van de voorvechters der rassendiscriminatie.

Wij lazen het in „Trouw”, het bericht van die twaalfjarige jongen in Hengelo, die heel laat in de avond voor een winkel in de binnenstad stond om de volgende ochtend, bij het begin van de uitverkoop, een autoped voor f 5.95 en een schemerlamp voor 95 cent te kunnen kopen. Tegen een agent die hem daar aantrof, zei hij dat zijn vader hem die opdracht had

gegeven. Die vader zelf was met zijn vrouw naar een feestje en toen de agent die bij de ouderlijke woning geduldig op hun thuiskomst wachtte, hem bij zijn terugkeer tegen middernacht vroeg of hij niet zelf in de rij zou gaan staan, opdat zijn zoon in bed zou kunnen kruipen, kostte het de politieman heel wat moeite deze „liefhebbende vader” daartoe over te halen. 's Ochtends vroeg stond die jongen weer op zijn post, als voorste in de rij en toen de winkeldeur openging, kon hij verkleumd maar tevreden met zijn koopjes huiswaarts keren.

„Trouw” verbindt aan het bericht geen commentaar en wij willen er ook niet veel van zeggen. Zou je nu zo'n man voor de rechter moeten kunnen dagen? Of zou een pak slaag beter helpen? Het ergste is misschien dat aan zulke ouders de opvoeding van kinderen wordt toevertrouwd... Er is voor de Raad voor Kinderbescherming nog heel wat werk aan de winkel.

Van die vader en zijn zoon naar een moeder en haar dochter. In Engeland, zo lezen wij in „De Groene”, is het veertienjarige filmsterretje Gillian Hills opgedoken, die een paar weken geleden met moe voor de pers verscheen in aanwezigheid van veel camera's. Helemaal rijp achtte die moeder haar dochter nog niet. „Ik zal Gilly wel vertellen wat ze moet zeggen en ik zal wel antwoorden,” verklaarde moe. Een journalist informeerde of Gillian niet vond dat ze ging acteren eer ze geleerd had te acteren. „Wat een afschuwelijke vraag,” zei moe verontwaardigd. „Gilly heeft persoonlijkheid. Ze hoeft niet te acteren.” Gillian streek haar lange blonde haren glad en keek provocerend vanuit haar ooghoeken naar de camera's. Dat ontging mama niet die dan ook prompt vertelde: „Gilly is een en al onschuld. Ze weet niet wat zulke blikken betekenen. Ze is een kind. Waag het niet om iets anders te zeggen.”

„Arme mooie bakvis, met zo'n moeder!” schrijft „De Groene”. Je zou het ook om kunnen draaien: „Arme verwaasde moeder, met zo'n dochter!” Wie weet heeft die moeder Hills vroeger zelf de illusie gehad als ster te zullen schitteren aan het filmfirmament en misschien is ze van het talent van haar kind wel evenzeer overtuigd als van haar onschuld. Maar ook dan nog, is de opvoeding van zo'n dochter bij die moeder wel in goede handen? Wij kennen de Britse evenknie van de Raad voor Kinderbescherming niet, maar ook daar valt werk te doen.

Het is een hele stap, van zo'n Gillian Hills naar Anne Frank. Maar wij willen u toch graag melden dat het toneelstuk dat aan haar dagboek is ontleend in West-Duitsland nog steeds vol-

le zalen trekt. Gedurende dit schouwburgseizoen zal het in vierentwintig theaters worden opgevoerd.

Wij willen niet beweren dat hieruit een bewijs te putten valt van een stijgende behoefte bij het Duitse volk zich rekenschap te geven van wat het in zijn verwaasde nationalisme aan het Jodendom misdreef en evenmin dat het zien van dat stuk elke toeschouwer voorgoed genezen zal van de lust ooit weer een regime toe te laten dat zulke mensonterende uitwassen vertoont. Het anti-semitisme dat in sommige delen van datzelfde West-Duitsland weer steeds drierter de kop op gaat steken, maant tot voorzichtigheid. Maar verheugend is het toch, ondanks alles.

En, verheugend is ook dat onze Nederlandse jeugd toch minder voor het lieve vaderland

weg leeft dan de pessimisten onder ons menen te mogen aannemen. De antwoorden op twee vragen van de enquête die „Vrij Nederland” onder Jong Nederland van achttien tot dertig georganiseerd heeft, zijn zeker bemoedigend. Op de vraag „Heeft een mens in zijn leven een ideaal nodig?” heeft meer dan 90% ja gezegd, een bijna even groot percentage gaf te kennen dat de moderne jeugd nog wel degelijk idealen heeft.

Toegegeven, het is zeker niet het slechtste deel van onze jonge generatie dat aan zo'n enquête deelneemt en er moet altijd rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat deze en gene zo'n vraag uitsluitend bevestigend beantwoordt, omdat het eigenlijk zo hóórt. Maar tot enig optimisme mag deze uitslag ons toch wel verleiden.

HUIS

geliefde zullen wij een huis bouwen
van rubber plastic en kachelhoutjes
o zeg geen bakstenen geen beton
mijn huis zal niet in het gelid staan
ik wil een huis op kleine wiel'tjes
met een scheepsroer en een propeller

van rubber
dat is zo buigzaam zo veerkrachtig zo kleurig
van plastic
zo zacht zo doorschijnend zo fraai gestroomlijnd
en van kachelhoutjes
om toch ergens op te kunnen bijten
ze geven wat stevigheid
en zijn zo lekker ontvlambaar
wij maken een moeilijk dak
leuk voor kindertjes om op te klimmen
een bordje verboden toegang
voor het huisaltaar, de huisbisschop
voeden wij met falliese symbolen
die soms blijven hangen aan de flessen
als je wijn uit de kelder haalt
in de achtertuin
zetten wij een ooievaar aan een touwtje
dat hij er rustig grazen kan
het dak moet doorschijnend zijn
dan kunnen wij
katten door de sterren zien sluipen

geliefde zullen wij een huis bouwen
als een passende lijst om onze foto
in onze gedachten in onze herinnering
zullen we er dan in wonen
kom dan geliefde het is klaar
ik heb een huis gedicht gebouwd
niet geassureerd
mijn liefste woorden
heb ik erin geïnvesteerd:
rubber plastic houtjes en
de eindelijk gevangen ooievaar.

HANS REDDINGIUS

Uit: Dichters van morgen, Amsterdam (U.M. Holland) 1958.

Nieuwe mogelijkheden

Uit het voorafgaande is duidelijk gebleken, hoe de schrijver van „Religion without Revelation” het religieuze leven wil bevrijden uit de knellende banden van voor velen onhoudbare voorstellingen en een leer, die de toets der kritiek niet doorstaan kan. Eerst als deze arbeid voltooid is, zal het conflict tussen de religieuze behoefte en die aan een redelijk verantwoord levensinzicht opgelost zijn. Wat hij dan nog nodig heeft, is een nieuwe interpretatie van de eigen religieuze belevingen, een herwaardering, zoals Kwee Swan Liat het in enigszins ander verband zegt (zie zijn „Ontmoeting tussen oost en west”).

Huxley koestert hoge verwachtingen van wat hij noemt „een nieuw geloofstelsel”, dat het oude zal moeten vervangen. Dit zal dus niet theïstisch kunnen zijn, d.w.z. niet uit kunnen gaan van het geloof in een persoonlijk god. In het nabije verleden zijn er in Europa twee zulke niet-theïstische stelsels ontstaan, die in het leven van zeer velen de door het wegvallen van de godsdienst opengekomen plaats hebben ingenomen: „het nationaal-socialisme in Duitsland en het marxistisch communisme in Rusland”. Als Huxley herhaaldelijk de noodzaak van „een nieuwe interpretatie” betoogt, een noodzaak, die met de dag dringender wordt, dan spruit dit ook voort uit zijn overtuiging, dat deze twee ideologieën in hun verderfelijke eenzijdigheid de mens nooit zullen kunnen geven, wat de ont-plooiing van zijn menselijkheid vraagt. Het nieuwe, dat hem voor de geest staat, zal zich moeten richten op *al onze noden en behoeften, op alle waarachtig-menselijke mogelijkheden*. „Wetenschappelijke kennis van de culturele, kosmische en biologische evolutie, van de menselijke natuur, van de samenleving, van de levenswaarden... van de praktische morele en religieuze idealen”... enz. zal het materiaal voor dit nieuwe gebouw moeten leveren.

Dit sluit geenszins uit, dat de studie van de verschillende godsdiensten, hun geschiedenis, hun gebruiken, hun invloed op de geestelijke groei van de mens iets positiefs kan bijdragen tot het gestelde doel. Huxley weet uit eigen ervaring dat in de godsdienstige traditie van alle volkeren elementen schuilen, welke ook voor de mens, die voorgoed met deze traditie gebroken heeft, vruchtbaar gemaakt kunnen worden. Bij het opsporen van deze elementen toont hij een zekere voorkeur voor de christelijke. Merkwaardig is het b.v. dat hij in de drieënhede-leer van de christelijke kerk diepgaande mogelijkheden tot een nieuwe vertolking ziet dan in het strenge eengodendom van de Islam.

Het onderzoek van de godsdienstige verschijnselen maakt dan ook een belangrijk onderdeel van zijn boek uit, het beperkt zich niet tot de twee hoofdstukken, „Vergelijken-de godsdienstwetenschap” en „Psychologie en godsdienst”, die geheel hieraan gewijd zijn. De resultaten hiervan zijn deels negatief en dus afwijzend, deels positief en derhalve waarderend.

Het leerzaamste voorbeeld om duidelijk te laten zien, hoe hier telkens het kaf van het koren gescheiden wordt en hoe daaraan vastgeknoot wordt, wat wij humanisten met het koren kunnen doen, is wel de beschouwing over het gebed. Deze begint met de vraag naar de functie, die het gebed in het leven van de mens kan hebben. Huxley onderscheidt de functie, „die het heeft voor de kerkganger, welke gelooft aan een persoonlijk god, die de loop der gebeurtenissen bestuurt, van een andere. Die tweede heeft het slechts voor de mens, „die vervuld is van een oprecht verlangen naar geestelijke groei of naar het beleven van die gemoedstoestanden, welke hij belichaamd ziet in de godheid, zoals heiligheid en ontzag... goedheid en liefde, schoonheid en wijsheid”. Het gebed van

de eerste soort is niets dan het vragen van een gunst ten behoeve van zichzelf of van een grotere dan wel kleinere kring levensgenoten. „Als geestelijke oefening is het waardeloos en het draagt de kiemen van degeneratie in zich.” Anders is het met de tweede vorm, het zich verdiepen in een geestelijke toestand, die men als ideaal beschouwt. Het verlangen naar de verwerkelijking van zulk een toestand komt soms

door

D. H. PRINS

IV

tot uiting in de vorm van een vraag. Dat bepaalt dan niet het eigenlijke karakter van dit gebed, deze vorm wordt tot iets bijkomstigs vergeleken met wat er zich in de betrokkene afspeelt. Huxley spreekt hier van „het contemplatieve type van gebed”, dat het mogelijk maakt „een gedachtenwereld op te roepen, die bij de meeste mensen – dit is niet te vermijden – geen kans krijgt, zolang het gewone leven beslag op hen legt. De diepste verlangens van de ziel, door de omstandigheden, waaronder wij leven, tot ver onder de oppervlakte teruggedreven, worden in de contemplatie weer geactiveerd. Zij schept de mogelijkheid stil te staan bij een edel, schoon of ontzag verwekkend denkbeeld om er aldus naar toe te groeien en het meer te verwerkelijken”.

Het gebed, dat zuivere contemplatie is, „zal steeds zijn vitale, belangrijke functie behouden, want het komt op uit de mens zelf. Het is een vorm van zelftucht zowel als van zelfexpressie, betrokken op de problemen, waarvoor het leven hem stelt”.

Natuurlijk zal de humanist naar een hem eigen vorm moeten zoeken. Want alleen een vorm, die hem inspireren kan, zal zijn onmisbare diensten kunnen verrichten. Te vaak meent men en hoort men verkondigen, dat deze geestelijke oefeningen, als men ze zo noemen wil, onverbreekelijk verbonden zijn aan overgeleverde vormen. Het gevolg is, dat men zich van dit hele „gedoe” afkeert in de overtuiging, dat de enige andere mogelijkheid ligt in tot mislukking gedoemde pogingen versleten vormen nieuw leven in te blazen. Het kan echter anders. Er zijn andere levensterreinen dan die van de kerkelijke traditie, waaraan men de noodzakelijke hulpmiddelen ontleen kan. Men behoeft slechts zichzelf aandachtig gade te slaan om te ontdekken wat aanleiding tot spontane zelfinkeer is. Van daaruit kan men dan verder gaan langs een eigen weg. Huxley wijst uitdrukkelijk op zulke andere mogelijkheden: „velen vinden tegenwoordig in de literatuur en in andere vormen van kunst hulpmiddelen om tot meditatie en contemplatie te komen. Goede muziek (b.v.) verjaagt bij menigeen de angst en de bekommernis van het leven van alledag en opent voor hem de ivoren poorten der overpeinzing... Tolstoy's beschrijving in „Oorlog en Vrede” van de uitwerking, welke de muziek op de innerlijk onrustige Nicolaas Rostow heeft, is een goed voorbeeld van deze mogelijkheid.” Het is misschien niet overbodig op te merken, dat hier bedoeld wordt op religieuze belevingen, in de zin, die de schrijver aan dit woord hecht en niet op zuivere schoonheidsontroeringen.

Andere soortgelijke onderwerpen worden op dezelfde manier behandeld. Ik noem nog het symbool als primitief uitingsmiddel, de overdracht van gevoelens en denkbeelden door middel van suggestie, de mystieke beleving, de drang om aan zichzelf te ontsnappen (hiermee

samenhangend het zondebegrip), het „geloven” in de betekenis van „vertrouwen hebben in” enz. Nu eens komt bij zulk een analyse meer negatiefs dan positiefs te voorschijn, een andere keer is het omgekeerde het geval.

Telkens wijst Huxley op de grote verscheidenheid van bruikbare uitingsvormen. Zonder die, welke ontleend zijn aan de christelijke godsdienst, uit te sluiten, waarschuwt hij met klem tegen het zich bepalen tot het traditionele. „Als uw hart in de eerste plaats naar het zedelijk streven en de vorming van het (eigen) karakter uitgaat, dan zult gij tot een verder reikend inzicht komen door het lezen van grote roman- en toneelschrijvers dan wanneer gij u zou beperken tot de bijbel en de heiligen. En, wat meer zegt, er is geen enkele reden om aan te nemen, dat gij aldus niet (op eigen wijze en naar eigen maat) deel zou hebben aan het religieuze leven.”

Het door de schrijver verdedigde standpunt legt verplichtingen op.

Allereerst met betrekking tot de bijna eindeloze veelheid van mogelijkheden: „Als onze toekomstige religie naar waarheid religie zal zijn... dan moet zij deze verscheidenheid verdragen zowel als eerbiedigen. De bekwame bioloog of technicus, die aan de religieuze overpeinzing, aan het religieuze leven iedere waarde zou ontzeggen; de zendeling, die begint met elke activiteit van de inboorlingen, waar hij maar iets op aan kan merken, te onderdrukken; de theoloog, die ontken, dat de natuurwetenschap en de humanistische filosofie een eigen waarde (onafhankelijk dus van de theologie) hebben; de goed en hard werkende bedrijfsleider, welke iedereen, die niet doorlopend aan het werk is als een ledigganger zou willen opsluiten; zij allen tonen beperktheid van blik en hebben alleen daardoor reeds ongelijk”.

In de tweede plaats ten aanzien van de praktijk der verdraagzaamheid, „die niet enkel passief mag zijn, het gebaar van de vermoede intellectueel, maar een actieve houding behoort te zijn, welke voortspruit uit het inzicht, dat de waarheid te groot is om openbaar te kunnen worden in slechts één vorm, één geloof, één wijze van leven.”

De religie der toekomst – nu spitst de humanist de oren, want Huxley denkt hierbij ook aan de toekomst van het moderne humanisme – zal aan drie voorwaarden moeten voldoen.

1. Zij moet een bron van inspiratie zijn voor „een diep doorvoelde persoonlijke wijze van leven”, in een houding van eerbied ten opzichte van de wereld, waarin hij leeft en in een, „waarin het zoeken naar de hoogste bevrediging in het ontdekken en kennen van waarheid, in het ondergaan en tot uitdrukking brengen van schoonheid en in het streven naar het goede in rechtvaardig handelen, zo ruim mogelijke gelegenheden krijgt.”

2. Zij dient een eigen organisatie te vinden, waarin zowel de intellectuele en morele aspecten als de materiële en sociale tot hun recht komen.

3. Zij moet in een open verbinding staan tot de menselijke samenleving, haar beïnvloeden en omgekeerd zich door haar laten beïnvloeden.

In het slothoofdstuk schenkt Huxley bijzondere aandacht aan de onder 2 bedoelde intellectuele aspecten. Geen wonder, deze hebben in het verleden moeilijkheden voor hem opgeleverd. Ik sluit dus de samenvatting van zijn boek af met een korte uiteenzetting van zijn huidig standpunt in deze.

Wars van het bovennatuurlijke, heeft hij gezocht naar een hypothese „over de geestelijke krachten, die in de kosmos aan het werk zijn, waarop wij (humanisten) onze overtuiging (our beliefs) kunnen bouwen” een, die religieus is in de ruimste zin van het woord en dus vruchtbaar gemaakt kan worden voor het inzicht in de pro-

(Vervolg op pag. 4)

Een bedenkelijke promotie

W ereldoorlog II is al weer 13 jaar voorbij en de meerderheid der mensen is al weer zo'n beetje aan het kwijtraken wat Hitler-Duitsland de wereld heeft aangedaan. Al flitst wellicht, wanneer ze mensen zien, wier verwanten onder zijn raderen zijn gekomen, in hen de gedachte op: Hitler heeft voor hen de oorlog toch gewonnen! – Voor hoevelen geldt dit niet in Nederland?

En nu komt één van onze beste kranten (N.R.C. van 24 jan.) vertellen: „Zelfs Hitler was op zijn manier, een idealist.” De redenering is als volgt: „Idealisme is niet identiek aan zachtzinnigheid.” „Er zijn grote idealisten geweest die grote misdaden op hun geweten hebben. Robespierre was er zo een. Zelfs Hitler was, op zijn manier een idealist.”

De schrijver gebruikt hier het woord „idealist” in een van het spraakgebruik afwijkende betekenis. Is ieder die van een idee bezeten is, een idealist? Geven wij een paar voorbeelden:

Stel iemand is overtuigd, dat de homosexualiteit een kwaad is en hij verbindt daaraan het besluit alle homoseksuelen uit te roeien, of nog sterker: iemand meent dat de vrouwelijke sekse de grootste verleidster is, die de arme mannen van hun „geestelijke” bestemming afwendt, en hij concludeert, dat alle vrouwen uitgeroeid moeten worden. Beide voorbeeldige mensen ontzeggen zich zeer veel voor hun doeleinden, offeren

zich daaraan op. Zijn zij idealist? Of zijn zij psychopathen?

Onder idealist verstaat het spraakgebruik iemand, die hogere ideeën, idealen, ernstig en konsekvent tracht te verwerkelijken, onder ideaal een als volmaakt gedacht doel van de wil of een hoogste mogelijkheid, die kan worden verwerkelijkt. Iemand die lagere doeleinden nastreeft, kan dus nooit een idealist genoemd worden.

De moeilijkheid schuilt natuurlijk in de beoordeling van wat hogere en lagere strekkingen, doeleinden en waarden zijn. Maar op het probleem der waardering wil ik hier niet ingaan en slechts zeggen, dat de criteria der beoordeling aan plaats en tijd gebonden zijn.

Iemand die ideeën najaagt en daarbij normen van zijn tijd (hetgeen niet zeggen wil: uitsluitend die van de meerderheid van zijn tijdgenoten) excessief te buiten gaat, of anders gezegd, abnormaal daar beneden blijft, doet de vraag rijzen of in hem niet meer de psychopaat aan het werk is dan de door een idee gedrevene. Of deze gedrevenheid niet allereerst een uiting is van zijn pathologische gesteldheid, of van een waanidee die van hem bezit genomen heeft.

Het is een bedenkelijke promotie, die Hitler – reeds in 1959! – tot „idealist op zijn manier” verklaart.

J. B. MEIJER

Osborn-finale?

D E veronderstelling dat het met de goede trouw van de evangelist-genezers Osborn niet al te best gesteld is, werd een paar weken geleden duidelijk gesteund door de onthullingen van Dr. Nolle.

In Indonesië, waar Osborn zijn genezingscampagne voortgezet heeft, liet de grote genezer een krantje uitkomen met een foto, waarop men hem zelf ziet terwijl hij de massa toespreekt terwijl in de wolken 't gezicht van Jezus te zien is. Osborn ziet hierin een nieuw bewijs voor de aanwezigheid van Jezus in zijn bijeenkomsten, een aanwezigheid, die hij zelf die middag duidelijk gevoeld had.

Dr. Nolle laat zien dat het hoofd in de wolken een getrouwe kopie is van een bekend schilderij. Een handige fotograaf heeft deze trucfoto blijkbaar gemaakt en O. heeft niet gearzeld ervan gebruik te maken. Het is niet te verwachten dat de gelovigen hierdoor zullen gaan wankelen in hun bazalt-solide overtuigingen, maar het is toch wel mogelijk dat een aantal twijfelaars hierdoor tot inzicht zullen komen en belangrijker is dat de autoriteiten nieuwe argumenten in handen hebben gekregen zich tegen een vernieuwing van het kwaad te verzetten. Wat dit laatste betreft nog het volgende. In een artikel over O. heeft schr. dezes zich afgevraagd wat de inspectie van de volksgezondheid in Zuid-Holland gedaan heeft tegen deze vorm van kwakzalverij. Achteraf is mij gebleken dat deze inderdaad niet stil heeft gezeten en het de Groningse inspecteur mogelijk heeft gemaakt openlijk op te treden. Het is jammer dat deze activiteit in Den Haag nog niet openlijker te voorschijn kon komen; kwakzalvers zijn nachtvogels en vermijden schijnwerpers en zoeklichten, tenzij hun eigen ...

V. W. D. SCHENK

(Slot van pag. 3)

blemen van 's mensen bestemming. Die hypothese moet, zo zegt hij, verenigbaar zijn met de vaststaande wetenschappelijke feiten, zij moet monistisch zijn (d.w.z. één grondbeginsel moet aan het op te trekken gedachtegebouw ten grondslag liggen, in tegenstelling tot een dualistisch stelsel, dat twee grondbeginselen kent) b.v. een natuurlijk en een bovennatuurlijk en voldoen aan de eis, dat het begrip evolutie een centrale plaats krijgt. Daar het ten slotte gaat om de bestemming van de mens, is het duidelijk waarom juist dit denkbeeld zo sterke nadruk krijgt. „Alle nu beschikbare kennis moet gebruikt worden om leiding te geven aan en aan te moedigen tot het steeds voortschrijdend avontuur der menselijke ontwikkeling... De samenwerking van de religieus gezinde en de wetenschappelijk geschoolde mens is nodig om deze opdracht bevredigend uit te voeren”.

De biologische evolutietheorie vormt het uitgangspunt van Huxley's beschouwingen. „De mens de hoogste vorm van leven... op onze planeet voortgebracht” met nog voor zich „verreikende mogelijkheden van verdere vooruitgang, waarvan hij nu nog zelfs niet dromen kan”. Hij treedt hiermee buiten het terrein van de biologie, de schrijver constateert dit zelf, als hij de verwachting uitspreekt, dat de mens zijn bestemming meer verwerkelijken zal, naarmate hij zich meer toeleggen zal op de ontwikkeling van die eigenschappen welke hem zijn dominerende positie in de rij der levende wezens hebben doen innemen. „Verstand, verbeelding, denken in begrippen, het (in de levende natuur) unieke vermogen de uitkomsten van ervaringen op te hopen, te ordenen en toe te passen door middel van cultuuroverdracht”.

De opdracht, waarvan de mens in zijn leven zich bewust wordt („zijn heiligste plicht en zijn roemrijkste mogelijkheid”), is dit proces van geestelijke groei te bevorderen. Een opdracht voor het eigen leven, maar een welker vervulling zorg en aandacht voor het gemeenschapsleven insluit. Het maatschappelijk bestel is de weerslag van denkbeelden, gevoelens, behoeften van mensen. Omgekeerd, een eenmaal aldus gegroei-de samenleving werkt in enige opzichten remmend in andere bevorderend op de persoonlijke ontplooiing en dit zeker niet voor al haar le-

den in gelijke mate. Zo blijft naast de opdracht, die het persoonlijk leven richting geeft, die om te werken aan een vorm van gemeenschapsleven, welke de velen, die aan een eigen persoonlijk leven ternauwernood toekomen, minder remt en meer aanmoedigt. De mens, die naar eigen geestelijke groei streeft, doet dit slecht (en dus ook ondoelmatig), als in dit streven de hulp aan anderen verleend niet een eerste plaats inneemt.

En welke taak komt de wetenschap toe in de wording van de nieuwe religie? „Ik waag het te voorspellen, dat een van de eerstvolgende belangrijke stappen... de ontwikkeling van de wetenschap der menselijke mogelijkheden, de aard, de grenzen daarvan en de wijze, waarop de mens tot een verdergaande verwerkelijking van die mogelijkheden gebracht kan worden,” zegt Huxley, na de verzuiching geslaakt te hebben, „dat bij de grote meerderheid van de mensen zoveel van hun mogelijkheden, lichamelijke zowel als geestelijke, intellectuele zowel als aesthetische, onverwerkelijkt blijven, terwijl onze schamele kennis van de (methoden van de) mystiek en van yoga laat zien, hoe sommige terreinen eigenlijk nog ononderzocht gebleven of op zijn minst niet toegankelijk voor de mensheid als geheel zijn”.

De schrijver eindigt, zoals hij begonnen is, met een persoonlijk woord, waaruit ik nog iets overneem:

„Ik kan getuigen, dat het ontwerp van dit evolutionaire humanisme van waarde voor mijzelf geweest is... Het heeft mij in staat gesteld deze vreemde wereld, waarin wij geboren zijn, te zien als ontzag, verwondering, liefde en dorst naar weten verwekkend. Meer dan dat, het heeft mij doen inzien, dat beide, mijn verwondering en mijn weetgierigheid in deze wereld hun waarde en hun betekenis hebben. Het heeft het mij mogelijk gemaakt om wat vreugde en voldoening, wat afschuw en ellende verwekt te verbinden, positief en negatief aan het denkbeeld van groei, van vervolmaking... Het heeft de betekenis van eigen inspanning en scheppende werkzaamheid... bevestigd. En, eigenlijk het belangrijkste van alles, het heeft voor mij verstandelijke bespiegeling en geestelijk streven uit de abstracte, geïsoleerde sfeer, waarin zij eens vertoefden, overgebracht naar een betekenisvolle plaats in de concrete werkelijkheid”.

Het D.B. van het H.V. heeft de volgende verklaring gezonden aan de American Ethical Union en de American Humanist Association.

Met pijnlijke verbazing hebben wij kennis genomen van de veroordeling van de beide negerjongetjes James en David wegens het, tijdens spelletjes, kussen van een paar blanke meisjes, welke veroordeling immers niet anders kan worden gezien dan een gevolg te zijn van de huidskleur der betrokken jongetjes.

In geheel West-Europa en met name ook in ons land heeft deze betreurenswaardige gang van zaken een verbijsterende indruk gemaakt. Als Nederlandse humanisten achten wij het hier bedoelde rechterlijke vonnis in strijd met de beginselen, verkondigd in de preambule van de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring volgens welke alle mensen gelijk geschapen zijn, met die van uw voormalige president Wilson over de behandeling van minderheden naar nationaliteit, taal, ras of religie, met artikel 1 lid 3 van het Handvest van de Verenigde Naties en met de Universele Verklaring van de rechten van de mens, op 10 december 1948 plechtig getekend.

Welke praktische moeilijkheden immers ook kunnen voortvloeien uit het op grote schaal samenwonen van groepen van personen van een uiteenlopende sociale en culturele achtergrond, steeds zal men zich in het belang van de opbouw van een menswaardige samenleving hebben te realiseren, dat de gelijkwaardigheid van alle mensen ongeacht politieke overtuiging, taal, religie, ras of sexe als een grondbeginsel moet worden beschouwd om tot zulk een samenleving te komen. Wij hopen dan ook, dat mede onder uw invloed, deze fundamentele en onvervreembare uitgangspunten voor menselijk samenleven in toenemende mate binnen de Amerikaanse natie zullen worden gehuldigd.

De schoonheid van ons land

Prenten en tekeningen. Inleiding en keuze der 237 afbeeldingen door prof. Dr. J. G. van Gelder.

Uitgever: Contact. Amsterdam. 1958. prijs f 35.

De afgelopen maanden is er in de V.S. — ik meen in New-York — een grote, representatieve tentoonstelling gehouden van Nederlandse prenten en tekeningen. Een enthousiaste bespreking daarvan werd in de N.R.C. geschreven door prof. Hunningher, de toneelkenner. Hij schreef de beschouwing als een leek op het gebied der kunsthistorie maar zijn liefde en zijn bewondering voor de tekeningen deden hem zijn schroom overwinnen. Ook deze recensie van Van Gelder's boek wordt geschreven door een leek op het kunsthistorische terrein, maar waarom zou een opwekking om dit plaatwerk te kopen, in ieder geval te bekijken, ook niet door een amateur, een dilettant geschreven mogen worden? Met de bewondering voor het afgebeelde en voor de samensteller als vrijbrief worde hier iets meegegeeld over dit uitzonderlijke boek.

Reproducties van schilderijen, hoe ver de techniek van de kleurenoverbrenging ook gevorderd is, blijven armzalige surrogaten van de levende kleuren van het oorspronkelijke schilderij, maar de kleurloze tekening verliest in de reproductie maar weinig en zeer weinig wanneer — zoals in dit boek geschiedt —, de kwaliteit der reproducties zo hoog is. En dit mag dan de eerste lof zijn; de weergave der tekeningen, meestal op ware grootte, is verbluffend goed. De drukker en uitgever verdienen bewondering voor deze prestatie.

De liefde voor een beeldend kunstwerk ontstaat door de langdurige en intieme omgang van de beschouwer met het werk. Hoe vaak is niet de tijdelijke tentoonstelling van schilderijen en tekeningen in een museum storend en teleurstellend, omdat door het grote aantal bezoeken, door de korte tijd van aanschouwen, door de veelheid van het gebodene de rust ontbreekt om door te dringen in de scheppingen. Ook daarom is een boek als dit zo waardevol, omdat men nu de tijd in eigen hand heeft, omdat men de noodzakelijk intieme omgang kan verkrijgen bij een herhaalde en rustige beschouwing. De inhoud van het museum heeft men bij zich thuis, niet gestoord door een sluitingsuur of een hoop mensen die juist drementen voor de tekening, die men in alle rust zou willen bekijken. En een rijk museum is het, dit boek. De reproducties beginnen bij de *Madonna met de Kersen*

van de *Meester van Zwolle*, uit het Museum Boymans en eindigen met tekeningen van *Piet Mondriaan*. Een vrij volledig overzicht van al wat Nederlanders in schets of uitgewerkt aan het papier hebben toevertrouwd.

Ik wilde, en de keuze is natuurlijk subjectief, enkele afbeeldingen noemen, die volgens mij hoogtepunten zijn, zonder daarmee te suggereren dat in de niet genoemde tekeningen niet ook sublieme stalen zijn van tekenkunst. De *Monsters* van *Hieronymus Bosch*, pas vertoond in de prachtige zomertentoonstelling van het Rijksmuseum, zijn kenmerkend voor de visionaire kunst van Bosch.

De *Vreugden van deze Wereld en de Heilige Magdalena* van *Lucas van Leyden* hebben, naast zijn portretten, een volmaaktheid van lijn en zijn bewijzen van een meesterschap, dat niet overtroffen is in de Nederlanden. Het portret van *Giovanni da Bologna*, in 1591 door Coornhert's leerling *Goetzius* getekend, geeft een sensatie van echtheid, die door geen fotografie verkregen zou kunnen worden. Zó en niet anders is deze *Giovanni* geweest, men zou er zijn hand voor in het vuur leggen.

De *boomstudie* van Saverij, uit de verzameling van prof. Van Regteren Altena, kunnen wij nu zien; een romantische en treffende evocatie van een knoestige boom, een wereld van kracht. Minutieus getekend zijn de studies van *Jacob de Gheijn*. De muisjes en de insecten zijn met microscopische nauwgezetheid neergezet. Van de grote *Seghers* werden een zestal etsen opgenomen uit het Prentenkabinet. Het *Rotslandschap met vier bomen* uit het Brits Museum is een treffend voorbeeld van de gruwelijke eenzaamheid en leegte, waarin *Seghers* geleefd moet hebben.

Van *Rembrandt* werden 25 tekeningen en etsen opgenomen, een prachtige keuze uit zijn werk. Nog eens duidelijk blijkt hoe de indeling naar stijl betrekkelijk is. *Rembrandt* heeft alle stijlen in zijn vingers. Hij tekent soms realistisch, soms romantisch, soms impressionistisch, soms expressionistisch en doorvorst al zijn objecten met zijn borende visie zo intens, dat de beschouwer de indruk krijgt, dat hij steeds het wezen van het afgebeelde te zien krijgt. Van Gelder schrijft enkele fraaie bladzijden over R's kunst, maar daarin komt één passage voor waar ik het waag een vraagteken te zetten. Van G. schrijft: „Weer een ander hoofdstuk vormen R's etsen van naakten. Het zijn mensen. De vrouwen zijn met het oog van de clinicus bekeken. Met medici was R. trouwens goed bekend...” (pag 33) Dit lijkt mij onjuist. R's naaktfiguren op de schilderijen en de tekeningen en etsen zijn nooit met het oog van de clinicus bekeken, maar met het oog van een ernstig, eenzaam en liefhebbend man, die juist hier nooit ontleeft, nooit idealiseert en steeds met een zweem van schuldgevoel ontklede vrouwen tekent, geen naakten. Voor *Rembrandt* hebben mensen kleren aan en die kunnen uitgetrokken worden, voor de meeste schilders, vooral in de 18e eeuw, zijn mensen naakt en hebben zij, ook wel vaak kleren aan. Maar nooit kijkt R. koud en beroepsmatig geïnteresseerd als een dokter.

Zeldzaam fraai is de *Zittende Jongeman* van *Van den Eeckhout* en geniaal het *Vergezicht met Rivier* van R's andere leerling *Philips Koninck*. Men zal weinig tekeningen kunnen aanwijzen waar op een blad papier van 19,3 x 31,0 cm zo'n impressie van diepte en wijdsheid wordt gegeven.

Lezingen voor de radio

15 februari, 9.45 uur (VARA): prof. dr. G. Stuijveling over „De illusies van de toekomst”;

22 februari, 9.45 uur (VARA): P. C. J. Reyne over „Ieder mens een eiland?”

1 maart, 9.45 uur (VARA): dr. J. P. van Praag over „'s morgens vroeg”;

8 maart, 9.45 uur (VARA): mr. H. B. J. Warlander over „Het compromis”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,— per jaar op giro no. 304960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Losse nummers f 0,25.

Hoe bedriegelijk het is om, naar de stijl een tekening te plaatsen, bewijst het *Gezicht op Maastricht* van *Valentijn Klotz*. Men zou zweren dat het in 1830 was getekend en niet in 1671. En dan, maar dit is wel geheel een lekenopmerking, er zijn vele kleinere kunstenaars m.i. die enkele dingen gemaakt hebben, die niet onder doen voor werk van de allergrootsten evenals de allergrootsten veel werk hebben gemaakt, dat zeker niet aan hun reputatie beantwoordt. Waarom zou een kunstenaar niet perioden hebben dat het hem niet lukt?

Men ziet ook in dat boek duidelijk, dat de typisch Nederlandse signatuur in de 18e eeuw ontbreekt, ons land schenkt geen eigen bijdragen aan Europa meer. De tekeningen van *Troost* zouden ook in Frankrijk of Engeland gemaakt kunnen zijn.

Misschien met *Bosboom* gaat de Hollander weer met eigen ogen in rustige aandacht kijken. Het portret van *Tante Thérèse* door *Allebé* is met meesterschap en met uiterste verfijning getekend en het *Polderlandschap van Weissenbrück* acht ik een van de schoonste aquarellen die in het boek zijn opgenomen, ondanks het feit dat de kleur hier moest wegvallen. *Breitner* zonder kleuren mist juist de grootheid van deze geweldenaar maar van *Gogh* is misschien even groot als tekenaar dan als schilder. De *Doodgraver*, vooral *la Crau in Arles* en de *Rots in Arles* behoren tot de indrukwekkendste reproducties. Indien men het boek lang en aandachtig bekijkt is het wel begrijpelijk dat hoe langer hoe meer het inzicht veld wint dat *Rembrandt* en van *Gogh* de grootsten zijn. *Rembrandt* die trouw en indringend de wereld weergaf zoals hij die zag, zonder er iets aan toe te voegen, van *Gogh* zich niet bekommerend om de dingen zelf, deze alleen gebruikend om zijn mateloze hartstocht in te uiten. En zo, via van *Dongen*, de virtuoos, en *Jan Sluyters*, de kamelion naar *Mondriaan*, de zoeker naar de volmaakte harmonie van de lijn die het vlak verdeelt in ademende rust.

Nooit herhaalt een groot kunstenaar zich. Kijkt u eens naar de ontwikkeling van *Mondriaan* in zijn *boomstudie* naar het abstracte naakt.

De kundigheid, het handwerk, kenden allen wier werk gereproduceerd werd; hun aandacht, liefde, hartstocht legden zij in hun werk en wat scheppingsdrang was van de geest, werd voor de beschouwer schoonheid. Zo betaalt de kunstenaar voor het Genot van hen, die de vruchten van zijn scheppen mogen zien. Wat is groot? Wat is geniaal? Waarin is het te herkennen? Zegt u het maar. Uw recensent weet er niets van.

Wij mogen samensteller en uitgever dankbaar zijn voor dit prachtige boek.

LEEK

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bonger
Redactiesecretaris: H. P. Danz, Schie-
weg 87c, Rotterdam, telefoon 80641
Administratie, abonnementen en ad-
vertenties: Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht
Advertentietarieven op aanvraag.
Kleine advertenties f 0,20 per woord
Abonnementsprijs voor leden van het
Humanistisch Verbond f 5,— per jaar,
voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—;
losse nummers f 0,30.

Dichters van VANDAAG en MORGEN

Wie zich interesseert voor de poëzie van '50 moet eens het dubbelnummer lezen van het literaire maandblad *Maatstaf* (dec. '58 jan. '59), uitg. Bert Bakker/Daamen, Den Haag). Het viert met gedichten, opstellen en brieven het tienjarige bestaan van de experimentele poëzie. Bij dergelijke gelegenheden zijn een blik achterom en Paul Rodenko alle twee onvermijdelijk. En het moet tot Rodenko's eer gezegd worden, dat juist hij het literair-historische overzicht verteerbaar heeft weten te maken. Rodenko heeft zijn opstellen over verleden en toekomst van de experimentele dichtkunst – de allure van koffiedik-kijker houdt hij, al is het dit keer niet door zijn jargon – in briefvorm geschreven. Ze zijn dus aan iemand gericht (aan Gerrit Borgers, Sybren Poet en Hans Warren) en bezitten daardoor een leesbaarheid die voor Rodenko tot nu toe onbereikbaar was. In zijn *Ter Braak en de experimentelen* ziet hij meer verband tussen Ter Braak en de vijftigers dan tussen de literaire tijdschriften *Libertinage* en *Tidare* en *Ter Braaks Forum*. Ik krijg echter de indruk, dat Ter Braak moest worden geannexeerd om de experimentelen alsnog een achtergrond met prestige te geven.

In dit dubbele nummer van *Maatstaf* staan ook verzen, van onder anderen Hans Andreus, Lucebert, Gerrit Kouwenaar en Ellen Warmond, en beschouwingen over de experimentele poëzie. Literatuur-bonzen van alle generaties zijn hier samengebracht, maar hun faam zouden ze niet allemaal aan hun *Maatstaf*-artikel kunnen ontleen. Van belang is natuurlijk de beschouwing van S. Vestdijk, *De non-significatieve poëzie*. Verder is Herman van den Bergh met een opstel vertegenwoordigd, evenals Keuls en Van Vriesland. Aan de meeste beschouwingen kan men een zekere dorheid niet ontzeggen en ook hier vormen die van Paul Rodenko een uitzondering op. Het tegendeel van dor zijn de levendige bijdragen van Leo Vroman, Lucebert en Ed. Hoornik. Ed. Hoornik schreef een heldere, kritische beschouwing *Criterium* voorbij. Wanneer hij konstateert, dat op de vele vele experimentelen slechts enkelen hem kunnen raken

voegt hij daaraan toe, dat de experimentelen veel te snel en veel te veel hebben gepubliceerd... Het weinige in de poëzie van '50 dat hij kan bewonderen, zijn verzen van Hans Andreus en soms enkele gedichten en fragmenten van Lucebert, Campert, Claus, Rodenko en de sociaal-geëngageerden: Elburg en Kouwenaar. Dit is één van de weinige plaatsen in het *Maatstaf*-deeltje, waar iemand een duidelijke hiërarchie van dichters van vandaag opstelt.

Dit *Maatstaf*-nummer besluit met verzen van de allerjongsten. Hun poëzie past volledig in dit nummer, want zij is zeer beïnvloed door die van '50 maar heeft minder spanning. Voor zover '50 een maniertje kon worden wat woordkeus, aanpak en typografie betreft, is dit maniertje heel vaak gebruikt en wel met een gemak, dat de verzen ontsiert. (Ik kan me voorstellen, dat de schijnbare vormvrijheid van de experimentelen tot navolging noot.) De verzen van Edithe de Clercq-Zubli bijvoorbeeld, die niet zozeer door hun persoonlijke toon als wel door hun fijnzinnigheid opvallen, zijn ver-

De heer S. R. Juliard heeft zich bereid verklaard voor *Mens en Wereld* de kroniek der poëzie te verzorgen als opvolger van Leni de Zwart. Wij heten hem van harte welkom in de kring van onze vaste medewerkers.

IK ADEM...

ik adem ontroeringen
door mijn huid
die zich van binnen
in mijn weefsel zetten
ik ben zozeer ontroering
dat het kleinste geluid
mij raakt
en wondt

Bij Edithe de Clercq-Zubli is het jammer, dat zij door een dergelijke mode meegesleept is. Bij die dichters, die toch niets waard zijn, maakt het niet uit, maar in haar verzen schuilen soms Vasalis-achtige elementen: men vindt bij haar soms een verrassende visie op een klein incident dat verweven wordt met een gemoedstoestand.

Niet alleen in *Maatstaf* vindt men dichters van tussen de twintig en de dertig vertegenwoordigd. Er is aan hen een hele bloemlezing gewijd, vol nog niet eerder gepubliceerde verzen: *Dichters van Morgen*, samengesteld door Ad den Besten en uitgegeven door Uitgeversmaatschappij Holland te Amsterdam. In het voorwoord heeft Ad den Besten de criticus haast alle mogelijkheid om kritiek te leveren ontnomen. Met de titel *Dichters van morgen* heeft hij alleen willen suggereren, dat sommige vertegenwoordigde dichters wel genoeg talent zouden hebben om „morgen” verzen van betekenis te kunnen publiceren. Hij betwijfelt zelf of in de bloemlezing wel gedichten van enige waarde zouden zijn opgenomen. En juist als men zich afvraagt, of deze uitgave louter en alleen voor

(Vervolg op pag. 7)

Kroniek der poëzie

door

S. R. Juliard

knipt in hele korte stukjes, die ieder op een afzonderlijke regel geplaatst een beslist niet functionele nadrukkelijkheid krijgen. Dit is simpelweg aan een gebrek aan techniek en het navolgen van een typografische '50-ers-mode te wijten. Ter illustratie hier een fragment van haar in *Maatstaf* opgenomen gedicht *Ik adem*...

Gisteren

Er zijn ook gedichten-van-gisteren uitgegeven: de sonnetten van Cenne de la Chitarra. Ze stammen uit het begin van de veertiende eeuw en bezingen de geneugten die De twaalf magere maanden voor arme zwervers in petto heeft.

„De twaalf maanden van Cenne zijn de tegenhanger van de corona dei mesi, welke Folgore de San Gignano kort te voren het licht had doen zien en welke de vreugden van het jaar voor de rijke aristocraten van Siena bezong.”

De biezonder welluidende en knappe vertaling van Mr. W. van Elden correspondeert zo mogelijk op dezelfde wijze met de vertaling van Folgore door Dolf Verspoor als de oorspronkelijke cyclussen cor-

responderen. De bundel is verschenen in de reeks *Het nieuwe voorhout* van L. J. C. Boucher te 's-Gravenhage.

Morgen

Dichters van morgen, een bloemlezing uit de poëzie van jonge dichters, samengesteld en ingeleid door Ad den Besten, is 1 oktober 1958 uitgegeven door Uitgeversmaatschappij Holland te Amsterdam. Er staan gedichten in, die de uitgeverij zijn aangeboden ter, publikatie in de serie *De Windroos* of meedongen in de Windroos-poëzieprijsvraag 1957. Daarop kwamen 428 inzendingen binnen. In de bloemlezing zijn ruim 200 gedichten opgenomen van 59 dichters tussen de 17 en 37 jaar.

Overmorgen

Eind oktober 1960 mag men een bundel gedichten van overmorgen verwachten. Ad den Besten nodigt dichters uit, die op 1 januari 1960 nog geen dertig jaar zijn en nog geen officiële bundel hebben gepubliceerd, hem nu reeds gedichten toe te sturen.

Morgen brengen

Phia Baruch, één van de dichters van morgen, protesteert in *Het Vrije Volk* van 17 januari jl. tegen de betiteling 'epigonen'. Die betiteling is onjuist, vindt ze; „dichters van morgen hebben geen beroepskenmerk”. In *Het Parool* van 19 december 1958 zei Adriaan Morriën anders heel duidelijk, waarom hij de dichters van morgen wel epigonen noemde. De

elementen van '50' in de morgenlijke poëzie wijt hij niet alleen aan invloed, „maar wel degelijk aan epigonisme. Epigonisme herkent men o.a. aan de vlijt, waarmee een gangbare manier van schrijven met een soms verbluffend gemak wordt nagevolgd.”

Tijdloos

Phia Baruch schreef over haar bloemlezing-genoten: „Dichters van morgen leggen ook geen absurde verklaringen af terwille van de publiciteit” en even daarna: „Zij zoeken zich niet te rubriceren door het worstelen met de actuele wereldproblemen, omdat zij hun gedichten juist tijdloos trachten te laten zijn.” Misschien is het beter absurde verklaringen maar helemaal achterwege te laten.

In de klas?

Hans van Straten, die al op 22 november jl. in zijn *Kroniek* (het Vrije Volk) konstateerde: *Dichters van morgen* lijken zo op elkaar, eindigt zijn bespreking aldus: *Opmerkelijk vind ik dit boek om een heel andere reden dan de samensteller heeft beoogd. Wat men hier kan signaleren is een soort democratisering van de poëzie. Het zou mij niet verbazen, als het schrijven van poëzie binnenkort als leervak zou worden ingevoerd op sommige vooruitstrevende scholen, waar men ook aan vrije expressie doet. De poëzie raakt daarmee los van zijn (19-eeuwse?) functie. Of dit verschijnsel toegejuicht dan wel verafschuwd moet worden is een andere vraag. Interessant is het in elk geval wel.”*

IK denk er ZO over

Nogmaals: ons wereldbeeld

DE beschouwingen van mevr. Brouwer en de heer J. Wilschut over „Ons Wereldbeeld” vond ik bijzonder interessant. Dergelijke ideeën zitten blijkbaar in de lucht, want ook ik houd mij reeds geruime tijd met deze problemen bezig. Mijn inzichten lopen groten-deels parallel met die van eerstgenoemden en het is de belangwekkendheid van het onderwerp die mij een soortgelijk uitgangspunt soms anders doet formuleren, waarna ik tot een voorzichtige conclusie kom over een nabestaan.

Ik ga ervan uit dat voor een wijsgerige beschouwing van het zijn twee begrippen bepalend zijn nl. gedachte en daad. Zij vloeien uit elkaar voort en onderling werken zij op elkaar in. Ons denken wordt gericht door het gebeuren om ons heen. Waar nu dat gebeuren een projectie van ons denken is, volgt daaruit dat deze denkprojectie ons handelen beïnvloedt.

Nu wil ik een stapje verder gaan. De twee begrippen gedachte en daad zijn even diametraal tegengesteld als de begrippen leven en dood. Zij zijn volgens mij het enige vergelijkingsmiddel met de laatste, zelfs meen ik dat daad en gedachte rechtstreeks de begrippen leven en dood dekken.

Een voorbeeld: wanneer ik een kopje pak, sterft de gedachte aan dat pakken, de gedachte wordt daad; wanneer ik het staan laat sterft een daad, zij blijft gedachte. De gedachte is synoniem met dood, de daad, de handeling met leven.

Onder het begrip „dood” versta ik in absolute zin alles wat niet het ik is. In deze materie moet men generaliseren en algemeen gesproken zal ik natuurlijk niet ontkennen dat er naast mij leven bestaat, maar het is op geen enkele manier mogelijk de existentie van onze medemens te ervaren, in welke vorm dan ook. Wie mij in dit verband als gerenommeerd tegenargument de befaamde klap geeft met de woorden: „die heb je van mij, ben ik er of wil je het nu nog ontkennen”, kan ik, alvorens hem de klap terug te geven, antwoorden: „nee” ’t maakt geen verschil of hij me slaat of dat ik tegen een natte dweil oploop, ik voel alleen mezelf.”

DIT noodlot (of geluk?), geliefd tema der existentie-filosofen, blijkt echter een achterdeurtje opgehouden te hebben. Omdat de mens leven en dood, daad en gedachte in zich verenigt en omdat zijn denken geregeld wordt

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in AMSTERDAM kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 143 II, Amsterdam-Z.

door het gebeuren om hem wat „dood” is en door het ik als gedachte wordt ervaren, omdat het handelen, leven van de mens voor de ander vanuit de beslotenheid van zijn ik slechts als gedachte kan worden ervaren, daarom neem ik aan dat bij het sterven deze begrippen a.h.w. omgekeerd evenredig aan elkaar zullen worden. Dat het denken in een gebeuren wordt omgezet, althans dat de mens dat zo zal beleven en dat ons onbewuste zelf, de draad waarmee wij contact houden met alle leven in de kosmos, bewust handelend zal kunnen optreden. Zo beschouwd betekent dit een verbreking van de kluisters die het ik omsloten houden.

Een voortleven na de dood lijkt mij op deze gronden niet uitgesloten. Het zal tenslotte de wens, verbonden met de voorstelling van een nabestaan, tijdens ons leven gedeeltelijk in het onderbewustzijn levend, blijken te zijn die bepalend is voor een mogelijke reïncarnatie, hemelse zaligheid of een opgaan in een Nirwana. Wanneer de heer Stalin zou willen reïncarneren, dan zullen we ons daarbij neer moeten leggen in de hoop evenwel dat hij „een ander mens” zal worden en dan liefst op een verre planeet.

H. VAN ZUTPHEN

(Slot van pag. 6)

het plezier van de dichters van morgen is uitgegeven, om het genoeg zich gedrukt te zien, komt Den Besten met de oplossing. Hij heeft een *representatief* boek willen uitgeven, waarin hij het publiek de eventuele dichters van morgen voorstelt.

Nu ontgaat mij het belang van een dergelijke representatie, zolang de aangekondigde talenten zich nog maar nauwelijks hebben ontwikkeld. Den Besten stelt wel, dat er een soort noodsituatie zou bestaan, omdat de dichters van morgen geen andere kansen op „officiële” publikatie krijgen, maar ik kan het beslist niet alarmerend vinden dat dichters, van wie het handjevol beste gedichten nauwelijks aan de middelmatigheid ontkomt, geen gelegenheid krijgen om hun produkten te publiceren in min of meer officieel-literaire uitgaven. Voor het genietend publiek, waarvan de belangstelling niet in de eerste plaats naar een literaire stroming, maar naar goede/fijne/mooie gedichten uitgaat, is deze bundel niet interessant. De dichters van morgen missen (nog?) te zeer een eigen toon, een ontwikkelde techniek en het vermogen om het te nadrukkelijke, de gravité uit hun verzen te weren. De invloed van de experimentelen – ik schreef het hierboven al – en vooral van Andreus, is groot.

Dat wist Den Besten, getuige zijn voorwoord, ook wel en deze kritiek is geen verwijt. Het is tegenover Den Besten en zijn 59 bloemgelezenen trouwens onrechtvaardig alle gebreken in den brede uit te meten; niemand pretendeerde dat *Dichters van morgen* een bundel bij uitstek consumabele gedichten zou zijn. In de bundel staan overigens maar weinig verzen, die ik werkelijk slecht vind. De meeste ervan zijn middelmatig en in een groot deel daarvan zijn aardige vond-

sten verwerkt. Zeker drie dichters verdienen echter met name genoemd te worden: *Dick Steenkamp, Hans Reddingius en Edith de Clercq-Zubli*. Van de laatste vind ik de verzen in Maatstaf minder treffend dan die in de bloemlezing.

Dick Steenkamps gedichten hebben ongetwijfeld de meeste kwaliteiten; hij is één van de weinige dichters uit de bloemlezing met een eigen toon. Van hem is:

IK WIL IN HET ZWART EEN WANDELING GAAN

met mijn geliefde vrienden
de goedmoedig behaarde
de zachtgevederde vrienden
ik wil in het park een wandeling gaan
door het park van de tien fonteinen
ik wil in het licht een schemering staan
met mijn bedroefde handen
godsdienstige liederen slaan
op bekkens van het berouw
op de cimbaal van de boete
ik wil in het licht een schemering staan
barrevoets op de hoeken der straten
ik wil in de taal een handeling zijn
een brief van vriendelijke eenvoud
aan mijn broeders in amsterdam
genade zij u en vrede
ik wil in de taal een handeling zijn
der apostelen van het noorden

Hans Reddingius' verzen bevatten aantrekkelijke ideeën. Ze missen elke dikdoenerij. Hoewel ik Steenkamps gedichten technisch veel beter vind, waardeer ik toch Reddingius. Zijn gedicht „Huis” staat op pagina 2.

S. R. JULIARD

Gratis lezen voor u,

Meer abonnementen voor ons!

Om te bereiken, dat meer abonnementen worden verkregen voor

- a) Mens en Wereld
- b) Rekenschap
- c) Het Woord van de Week,

zal ieder, die ons een nieuw abonné opgeeft, een waardebon ontvangen. Voor de onder a, b en c genoemde periodieken zijn deze waardebonnen resp. groot f 2,-, f 3,- en f 1,50.

U kunt deze waardebonnen gebruiken voor:

- 1) Contributiebetaling
- 2) Abonnement-betaling Rekenschap, Mens en Wereld en Woord van de Week
- 3) Aankoop brochures Humanistisch Verbond.

Bij de opgave dient door de nieuwe abonné het abonnementsgeld voor het lopende jaar te worden voldaan. Gaat het abonnement op een latere datum dan 1 juli 1959 in, dan dient tevens het abonnementsgeld voor het daaropvolgende jaar te worden voldaan.

Wij hopen, dat onze lezers ons zullen steunen in onze actie voor een grotere lezerskring. U zult begrijpen, dat dit laatste een mogelijkheid biedt voor een betere inhoud.

Centraal Bureau Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152 te Utrecht.
Giro nr. 30 49 60

Vergeletto Ticino 900 m hoog. Kamers met gebr. v. keuken. Open van 1 juni—15 september. Inl. J. Weiland, Händelstraat 32, Arnhem, tel. K 8300-26569.

STUDIEKOSTEN

Ieder mens moet de gelegenheid hebben te voldoen aan zijn verantwoordelijkheid die voor hem als mens typerend is, d.i. getrouw aan zijn waardebesef, zorg te dragen voor zijn persoonlijke ontplooiing. De samenstellers van het **Rapport Studiekosten** namen o.m. dit als uitgangspunt bij het behandelen van het vraagstuk van de studiekosten. Prijs f 1.25.

Bestellingen bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Postrekening 304960.

GEESTELIJKE VRIJHEID

houdt ook in:

VRIJE KEUZE

tussen

CREMEREN en BEGRAVEN

Wilt U meer weten over CREMATIE en wat daarmee samenhangt, wendt U dan tot de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretari: . . de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

HET WOORD VAN DE WEEK

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de VARA-microfoon, zijn verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,- p. j., losse nummers f 0,25.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN
Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam
Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5,— per jaar

Wie van de leden zou zich willen belasten met het **winnen van advertenties** voor „Mens en Wereld.” Aanmeldingen hiervoor worden gaarne ingewacht bij het Centraal Bureau, Oudegracht 152, Utrecht.

ZOMERSCHOOL 20—25 JULI

De Zomerschool van de Humanistische Stichting „Socrates” wordt dit jaar gehouden in de gebouwen van de Internationale School voor Wijsbegeerte te Amersfoort, in een prachtige omgeving van bos en hei.

Onderwerp: **Kernproblemen van het Humanisme**

Inleiders: Prof. Dr. LIBBE VAN DER WAL, Prof. Dr. GARMT STUIVELING, e.a.
Algemene leiding: Drs. J. H. P. COLPA

Aanvang: maandag 20 juli te 17.30 uur
Einde: zaterdag 25 juli te 14.00 uur

HUMANISTISCHE STICHTING „SOCRATES”
OUDEGRACHT 152 - UTRECHT

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering, gebaseerd op kosten van levensonderhoud, worden verstrekt door de erkende Assurantietussenpersonen en de

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA”

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper, Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. Libbe van der Wal.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

Gratis proefnummers kunt u aanvragen bij het secretariaat van:

HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES
Oudegracht 152, Utrecht